

Autorius ir vardas: keli teoriniai ir interpretaciniai pastebėjimai

Nerijus BRAZAUSKAS
Šiaulių universitetas

Pagrindiniai žodžiai: *autorius, vardas, paratekstas, reikšmė, literatūra, filosofija, kultūra.*

Įvadinės pastabos. Šio straipsnio tikslas yra aptarti įvairias žodžio *autorius* reikšmes, analizuoti galimas sąsajas tarp autoriaus ir vardo. Aptariant skirtingas autoriaus koncepcijas (Romano Ingardeno, Michelio Foucault, Rolando Bartheso), aktualizuojant Gérard'o Genette'o parateksto perspektyvą, žvelgiama į kai kuriuos literatūros ir kultūros (kon)tekstus, autorius ir jų vardus¹. Atsivertę *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną* (2000) pamatysime, kad *autorius* – tai „savarankiškai ką sukūręs ar suprojektavęs asmuo“ (DLKŽ 66). *Postmodernizmo enciklopedijoje* (2001) *autorius* apibrėžiamas taip: „autorius – paradigmatinė figūra, traktuojama kaip rezultatas vienos ar kitos (visų pirma kūrybinės) veiklos su apibrėžtu (individualiu arba kolektyviniu) subjektu kaip šios veiklos agentu (gr. *autos* – pats); būdinga apibrėžto tipo kultūrinėms tradicijoms, o būtent: su išreikšta orientacija į inovaciją dominante (lot. *augere* – auginti, dauginti)“ (II 19–20). „Autorius kaip institucija yra miręs: dingęs jo civilinis, emocinis, biografinis asmuo“ (Bartas 1991, 288). Foucault kalba „<...> apie autorių kaip diskursus grupuojantį principą, jų reikšmes vienijantį pradą, jų rišlumo židinį“ (Foucault 1998, 18). „Galčiausiai, – teigia Umberto Eco, – yra trečiasis asmuo, kurį paprastai labai sunku identifikuoti ir kurį, simetriškai pavyzdiniam skaitytojui, vadinu pavyzdiniu autoriumi“ (Эко 2002, 30). Šios citatos liudija, kad šiandien susiduriama su skirtingomis *authoriaus* apibrėžtimis. Kas jas lemia?

Istorinis ekskursas. Norint atsakyti į šį klausimą, tikslinga atkreipti dėmesį į istorinę tradiciją. Dėmesys autoriaus ir vardo diskursams matomas jau antikoje. Platono *Kratilas* – vienas ankstyviausių bandymų reflektuoti vardą. Hermogenas teigė, kad „<...> joks vardas niekam negema iš prigimties, bet [įgyjamas] pagal [tuo vardu] vadinančių ir [prie jo] pripratusių įpročius (*ethos*) ir papročius (no-

¹ Žodis *vardas* turi septynias reikšmes, iš kurių šiam tyrimui svarbios pirmosios keturios: „1. žmogaus asmens pavadinimas (papr. duodamas gimus). 2. pavardė. 3. tikrinis žodis. 4. bet kurio daikto ar reiškinių pavadinimas“ (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, IV leidimas, redaktorių kolegija: Stasys Keinys (vyr. red.)... [et al.], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, p. 911).

mos)“ (P l a t o n a s 1996, 45–47). Sokratas² iškėlė idėją, kad „<...> vardas yra daikto atskleidimas skiemenimis bei rašmenimis“ (Ibid., 209). Viduramžiais, kaip rašė Eco, autorius neegzistavo, kadangi „<...> visi sutiko, kad kiekviena tikra idėja priklauso visiems“ (E c o 1997, 13). Autorius ir vardas iš dalies atsiranda Renesanso epochoje, kurioje „<...> buvo siekiama asimiliuoti modelį, padaryti jį savu ir netgi, jei įmanoma, pralenkti jį. Nors apskritai buvo laikoma, kad ‘modernieji’ menininkai niekaip negali prilygti Antikos meistrams, jau nekalbant apie pralenkimą“ (B u r k e 1992, 26). Romantizmo epochoje vardas ir autorius tapo viena, o jungiančiąja grandimi pasidarė kūrinys. Romantizmo autorius „<...> savarankiškas jų pačių dvasios savitumas vertė <...> eiti savu keliu ir savo kūriniais ženklini savo genijaus ženklu“ (Š l e g e l i s 1978, 258–259). Perfrazuojant šią Augusto Vilhelmo Schlegelio mintį galima pasakyti, kad realizmo epochoje autoriai save ir savo kūriniais žymėjo tikrovės ženklu. Tai geriausiai liudytų Honoré de Balzacas, savo kūrinų dedikacijose ir pratarmėse pabrėžęs vardus, vartojęs autoriaus sąvoką, neretai reflektavęs savo meninį sumanymą: „Autorius puikiai žino pasakojimo įstatymus ir todėl supranta, kaip išsipareigoja šia savo trumpute pratarme“ (B a l z a k a s 1994, 7). Nuo socioumo prie individualiojo „Aš“ grįžtama modernizmo epochoje, kai „<...> iš autoriaus reikalaujama jausti atsakomybę už pasirašyto teksto vienybę; jo prašoma atskleisti ar bent pačiam žinoti slaptą, jo tekstuose glūdinčią prasmę; tikimasi, kad jis artikuliuos juos pačiu savo gyvenimu ir patirtimi, realia, juos gimstant regėjusia istorija“ (F o u c a u l t 1998, 19). Postmodernizmas, poststruktūralizmas skelbia „autoriaus mirtį“, autorius laikomas (inter)tekstu, „autoriaus principu“ ar „autorine funkcija“³. Autoriaus klausimas, kaip sako Foucault, „tai klausimas apie subjekto (ar jo pakaitalo) atskyrimą nuo jo, kaip sukūrėjo, vaidmens ir apie subjekto, kaip kintamos ir sudėtingos diskurso funkcijos, analizavimą“ (F o u c a u l t 2000, 221). Šis istorinis ekskursas rodo, kad toliau straipsnyje skiriamos konkrečios *autoriaus reikšmės* turi istorinę ir teorinę tradicijas, o jos ir šiandien yra mokslinių tyrimų objektas⁴.

Autoriaus reikšmės. Galimas *autoriaus* reikšmės parodytų literatūrologijos ir filosofijos diskursai, XX a. sureikšminę ir modifikavę autoriaus figūrą. Plėtojant ir tęsiant dar Romano Ingardeno suformuluotas sampratas⁵, išskirtinos tokios *auto-*

² Kaip žinia, Sokratas nieko neparašė, sprendžiama iš Ksenofonto, Platono (patikimiausias), Aristotelio raštų.

³ Kai kurie postmodernistinės literatūros atstovai (U. Eco, J. Fowles, J. L. Borges, I. Calvino, J. Barth) galėtų būti priešingo atvejo pavyzdys, kai vėl grįžtama prie *realaus autoriaus* ir jo vardo. Jie yra pabrėžiami, bet tai padaroma metaliteratūrinių apmąstymų forma: „Romanistas tebėra Dievas, nes jis kuria (netgi aleatoriškiausias iš dabartinių avangardo romanų neįstengė visiškai likviduoti autoriaus); pasikeitė tik tai, jog mes esam nebe Viktorijos laikų dievai, visažiniai ir visagaliai, bet naujo teologinio tipo dievai, kuriems svarbiausia laisvė, ne valdžia“ (John Fowles, *Prancūzų leitenanto moteris*, iš anglų kalbos vertė Zita Marienė, Vilnius: Alma littera, 1997, p. 91).

⁴ Jos analizuojamos Andrew Benetto studijoje *Autorius (The Author)*, 2005).

⁵ Žr. Ингарден Роман, *Исследования по эстетике*, перевод с польского А. Ермилова и Б. Федорова, Москва: Издательство иностранной литературы, 1962, с. 108–109.

riaus reikšmės: 1) *realus autorius*; 2) *autorius kaip kūrybinio akto subjektas*; 3) *fiktivus autorius*; 4) *miręs autorius*; 5) *autorius kaip autorinė funkcija*; 6) *virtualus autorius*.

Realus autorius – tai, pasak Ingardeno, „autorius“ kaip tas ar kitas realus žmogus, transcendentinis jo sukurto kūrinio atžvilgiu ir mums žinomas iš *kitų šaltinių* (iš gyvenimo, iš kitų asmenų informacijos ir t. t.); pavyzdžiui, Adomas Mickevičius“ (И н г а р д е н 1962, 108). Ši reikšmė turėtų ir kitus variantus, nes gali būti anoniminis autorius, t. y. nežinomas ir neidentifikuotas (*Lasariljo Tormesiečio* (1554); arba autorius, pasirašantis slapyvardžiu, t. y. išgalvotu ar pasiskolintu vardu, pvz., Stendhalis (Marie Henri Beyle’is)⁶. Gali būti, kad vėliau paaiškėja anoniminio autoriaus tapatybė. Tai rodytų Madame de La Fayette romaną *Princesė de Klev* (1678), kuris buvo išleistas anonimiškai, o jo pratarmėje leidėjas skaitytojui parašė: „<...> autorius nedrįsta skelbti savo pavardės bijodamas pakenkti knygos sėkmei“ (L a F a y e t t e 1998, 7). Šiandien *realus autorius* gali žaisti metaliteratūrinį žaidimą, pasinaudodamas kito žmogaus vardu ir pavarde. *Šiaurės Atėnuose* buvo publikuota esė „Portretas anapus ekrano“, autorė nurodyta Diana Bučiūtė⁷. Kitame savaitraščio numeryje buvo išspausdinta redakcijos informacija, kad „Portreto anapus ekrano“ „<...> autorė – ne vertėja ir leidyklos „Alma littera“ redaktorė Diana Bučiūtė“⁸. Autorystė paaiškėjo tik tada, kai Sigintas Parulskis išleido romaną *Doriforė* (2004), kurioje tariamos Bučiūtės esė su keliais minimaliais semantiniais pakeitimais yra išspausdinta kaip romano dalis „Dianos medžioklė“⁹. Bučiūtė šią situaciją aprašė 2007 m. *Šiaurės Atėnuose* publikuotame straipsnyje „Slapyvardžio byla“: „Gal paduoti S. P. į teismą, kad savo knygoje išspausdino MANO tekstą? O gal S. P. tai mano slapyvardis?“ (B u č i ū t ė 2007, 2). Visa ši istorija ir šiandien keltų klausimus: Kodėl Diana Bučiūtė tapatinama tik su Diana Bučiūte, vertėja? Kodėl Diana Bučiūtė negalėtų būti Sigito Parulskio slapyvardis? Apskritai *realus autorius* reikšmė buvo svarbiausia realizmo ir romantizmo epochose, ji aktuali ir šiandien.

Autorius kaip kūrybinio akto subjektas – tai autorius, kurį reflektavo Michailas Bachtinas. Jis novatoriškai konstatavo, kad „autorius negali ir neturi mums būti konkretus asmuo, nes mes esame jame, įsigyvename į jo aktyvų matymą“ (B a c h t i n 2002, 315). Autorius yra kūrybinio akto subjektas, kuris estetinė veikla surenka padrikos prasmės pasaulį ir jį išreiškia užbaigtu meniniu vaizdiniu. Menininko „<...> estetiškas aktas pagimdo naują būtį naujoje vertybinėje pasaulio

⁶ „Kai šaltinis anoniminis, ne visuomet aišku, ar autorius norėjo likti nežinomas – gal jo vardas pasimetė teksto perdavimo procese. Tuo tarpu slapyvardis <...> liudija sąmoningą autorinės identifikacijos vengimą.“ Žr. Paulius Subačius, *Tekstologija: teorijos ir praktikos gairės*, Vilnius: Aidai, 2001, p. 224.

⁷ Žr. Diana Bučiūtė, „Portretas anapus ekrano“, *Šiaurės Atėnai*, 2003-05-17, Nr. 18 (652), p. 1.

⁸ Žr. „Patikslinimas“, *Šiaurės Atėnai*, 2003-05-24, Nr. 19 (653), p. 2.

⁹ Apie šią situaciją straipsnyje „Apie rašymą ir Parulskio „Doriforę“ rašė Aušra Jurgutienė, pastebėdama, kad ši istorija yra gera medžiaga studentų intertekstualumo seminarams (*Literatūra ir menas*, 2005-02-18, Nr. 7 (3036), p. 4).

plotmėje, – gimsta naujas žmogus ir naujas vertybinis kontekstas – nauja žmogaus pasaulio suvokimo plotmė“ (Ibid., 299). Toks autorius gimsta kūrybinio akto metu, jis yra kūrinio įvykio dalyvis. Šią fenomenologišką Bachtino poziciją gerai nusakytų Thomo Stearnso Elioto pastebėjimas, kad poezija „<...> yra ne asmenybės išreiškimas, bet **pabėgimas** [išskirta – N. B.] nuo jos“ (E l i o t a s 1989, 263). *Autorius kaip kūrybinio akto subjektas* būtų *realaus autoriaus* priešingybė. Ši reikšmė dominuotų modernizme, kaip ir *fiktyvus autorius*, t. y. toks, kuris sukuriamas ir kuris egzistuoja tik literatūros kūrinyje. Toks autorius, Ingardeno žodžiais tariant, yra vienas iš kūrinio komponentų. Jo ir *realaus autoriaus* skirtį apibrėžtų paratekstas¹⁰. *Fiktyvus autorius*, priešingai nei *realus autorius*, negali būti apibrėžiamas Genette'o išskirtu epitekstu, „kurio buvimo vieta yra bet kur už knygos“ (G e n e t t e 1997, 344). *Fiktyvus autorius* nerašys knygos komentarų, neskaitys paskaitos, neduos interviu, nes jis egzistuoja tik tekste. Taigi peritekstas – tik *fiktyvaus autoriaus* dispozicija. André Gide'o *Pinigų padirbinėtojų* (1925) Eduaras būtų neblogas pavyzdys. Blėstant modernizmo kūrybiniam įkarščiui, atsirandant vadinamajam postmodernizmui, gimsta „*mirusio*“ *autoriaus* reikšmė, kurią paskelbia Barthes'as straipsnyje „Autoriaus mirtis“ (1968). Jame teigia: „Dabar mes žinome, kad tekstas nėra žodžių eilė, perduodanti vienintelę 'teologinę' reikšmę (Autoriaus–Dievo 'pranešimas'), bet daugiamatė erdvė, kurioje vyrauja rašymų įvairovė, iš kurių nei viena nėra originali, mišinys ir sankirta. Tekstas yra audinys citatų, paimtų iš gausybės kultūros centrų“ (B a r t h e s 2001, 188). Barthes'as taip pat akcentuoja dėmesio perkėlimą nuo autoriaus prie skaitytojo, su kuriuo siejamas ir rašymas, ir tekstas: „<...> Skaitytojo gimimas turi vykti Autoriaus mirties kaina“ (Ibid., 189). Taigi autoriaus „mirtį“ lemia autoriaus keitimas skaitytoju ir tekstu, kuris poststruktūralistinėje epistemoje tėra (inter)tekstų sanakaupa, daugiaprasmiš *audinys*. Autorių numerina ne Barthes'as, o Foucault straipsnyje „Kas yra autorius?“ (1969). Pasak Foucault, „<...> autorius nėra neapibrėžtas kūrinį užpildančių prasmų šaltinis; autorius neina pirma kūrinių; jis yra tam tikras **funkcinis principas** [išskirta – N. B.], kuriuo remiantis mūsų kultūroje apribojama, atmetama ir atrenkama“ (F o u c a u l t 2000, 221). Foucault, kaip minėta, kelia klausimą apie subjekto atskyrimą nuo jo, kaip autoriaus, vaidmens ir kalba apie subjekto, kaip kintamos ir sudėtingos diskurso funkcijos, analizavimą. „Autoriaus vardas nėra, kaip kiti, tik tikrinis daiktavardis“, – formuluoja filosofas (Ibid., 210). Autorius tėra „*autorinė funkcija*“, kuri yra „<...> tam tikrų diskursų egzistavimo, cirkuliacijos ir funkcionavimo visuomenėje būdo charakteristika“ (Ibid., 211). Šiai funkcijai būdingos keturios Foucault išskirtos savybės (diskursas – pasisavinimo objektas; „autorinė funkcija“ neveikia diskursų universaliai ir visą laiką; tai rezultatas kompleksinės operacijos, sukuriančios tam tikrą būtybės pagrindą, kuri mes

¹⁰ Paratekstu laikoma tai, kas yra knygoje (peritekstas) ir už knygos (epitekstas); kas tarpininkauja tarp knygos ir skaitytojo: vardai, antraštės ir paantraštės, dedikacijos ir įrašai, epigrafai, pratarmės, įvadai, pastabos, epilogai, autorinė korespondencija, dienoraščiai etc. Paratekstas formuoja skaitymo kryptį, pateikia kūrinio kontekstą, jis yra „tarpinė zona tarp teksto ir anapus-teksto“ (p. 407). Gérard Genette, *Paratexts: thresholds of interpretation*, Translated by Jane E. Lewin, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

vadiname „autoriumi“; tekstas visada sukuria tam tikrą skaičių ženklų, nurodančių autorių, atskleidžia, kodėl pakinta *autorius* sąvoka. Ją keičia ir skaitmeninės technologijos, inspiruojančios autoriaus, kurį galima vadinti *virtualiu autoriumi*, gimimą. Tai virtualioje realybėje (internete) sukuriamas jame egzistuojantis ir tik iš jo atpažįstamas autorius. Apie tokį autorių įdomiai samprotauja japonų rašytojas Joh Sasaki straipsnyje „Kas yra autorius?“. Internete gimęs romanas *Traukinio keleivis*, sukurtas interneto vartotojų bendruomenės, neturi autoriaus¹¹. Jį sukūrė „<...> kolektyvinė interneto vartotojų intencija“ (S a s a k i 2005, 3). Taip tarsi grįžtama prie kolektyvinės kūrybos, gimdžiusios folkloro tekstus. Pastariesiems buvo būdinga bendruomenės cenzūra, o interneto vartotojas turi visišką laisvę. *Virtualus autorius* gali lengvai keisti savo statusą (tapti *realiu autoriumi* etc.), o tai būtų dar vienas jo skiriamasis bruožas. Toks autorius gali slėpti savo tapatybę net ir tada, kai virtualioje erdvėje gimusi knyga išleidžiama popieriniu pavidalu. Tai rodytų ir lietuviškasis kontekstas – Virgilijaus Šimaičio (slapyvardis) *Komunalinio bliuzo* (2008), pirmosios lietuviškos mobiliosios knygos, rašytos internete ir mobiliajame telefone, autorystės istorija. Knygos pristatymo metu autorius neatskleidė savo tapatybės. Pseudonimo pasirinkimas, kaip sako Genette’as, visada yra poetinis darbas, ir „jei tu gali keisti savo vardą, gali rašyti“ (G e n e t t e 1997, 54). *Virtualus autorius* gali keisti ne tik savo vardą, bet ir tapatybę (tapatybes).

Autorius ar vardas? Norint išsiaiškinti autoriaus ir vardo santykį, galima atkreipti dėmesį į tai, kas kinta istorijos tėkmėje: autorius ar vardas? Kodėl vienu atveju kultūros lauke, suvokėjo sąmonėje dominuoja autorius, o kitu atveju – vardas? „Seni vardai, kuriuos dar taria visų lūpos, įgyja labai nutolusias nuo savo pradinės reikšmės konotacijas. Tai vienas iš istorinių procesų, kurį vadinsiu „funkciniu kategorijų perkainojimu“, – sako antropologas Marshallas Sahlinsas (S a h l i n s 2003, 10). Pasiskolinkime šią sąvoką ir pažvelkime į dvi svarbias lietuvių literatūrai figūras: Maironį ir Radzevičių. *Lietuvių literatūros enciklopedijoje* rašoma: „Maironis (tikr. Jonas Mačiulis)“ (LLE 305). Kaip matyti, pirmiausia nurodomas slapyvardis¹². Antrinė ir pati svarbiausia – „<...> iškiliausias XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių poetas“ (Ibid.). Šią reikšmę suformavo Maironio kūryba, laikoma lietuvių literatūros klasika. Prireikė daug laiko, kad atsirastų „funkcinis kategorijų perkainojimas“. Jį galima sieti su Artūro Tereškino straipsniu „Tautos kūnas ir kūno tauta: keletas falologizmų apie Maironio poeziją“. Tereškinas analizuoja eilėraščius ir konstatuoja: „Tad Lietuva – visada pasiekiamas vyrų kolektyvinės (dažnai erotinės) fantazijos objektas“ (T e r e š k i n a s 2001, 89). Toks perskaitymas keičia antrinę Maironio reikšmę, kuri, kaip minėta, siejasi su autorine kūryba. Tačiau

¹¹ Knygos pavidalu *Traukinio keleivis* buvo išleistas 2004 m. Nakano Hitori pseudonimu.

¹² Tokiais atvejais terminas *slapyvardis*, tiksliau Subačiaus pastebėjimu, pažodžiui nežinia ar tinka literatūriniais vardams, kurių tikslas „įsteigti“ rašantįjį asmenį. Tokie vardai „<...> ne tiek slepia asmenį, kiek byloja apie ilgalaikę literatūrinę ‘pozą’. Neretai virtuali rašančiojo figūra ilgainiui tarsi įglaudžia ‘visą’ kitų ‘vaidmenų’ atsisakiusį individą, ir autorystės įžodinimai – *Jonas Aistis* (Jonas Aleksandravičius), *Marius Katiliškis* (Albinas Vaitkus) – tampa vieninteliu jo prisiimtu vardu“. Žr. Paulius Subačius, *Tekstologija: teorijos ir praktikos gairės*, Vilnius: Aidai, 2001, p. 225.

įdomiausia, kad Tereškino perskaitymas buvo priimtas kaip negatyvus Maironio vardo reikšmės keitimas. Tai bylotų Viktorijos Daujotytės, Broniaus Prėskienio reakcijos¹³. Perfrazuojant Daujotytę galima pasakyti, kad atimant iš Maironio tėvynę, atimama tai, dėl ko jis tapo Maironiu. Taigi Maironio atveju lietuvių kultūros lauke laikomasi *realaus autoriaus* reikšmės. Bronius Radzevičius – dar vienas lietuvių literatūros klasikas. *Enciklopedijoje* skaitome apie autorių: „Gimė 1940 XII 24 Radviliškyje, mirė 1980 X 10 Vilniuje (nusižudė), palaidotas Vyžuonose (Utenos r.); prozininkas“ (*LLE* 409). Tai, ką galėtume įrašyti tarp šių datų, užfiksuota *Priešaušrio vieškeliuose* (1979–1985), kur daug autobiografinių detalių. Arvydas Šliogeris pavadino romaną egzistencinio išėjimo dokumentu, įtvirtindamas lygybės ženklą tarp Radzevičiaus ir jo sukurto veikėjo. Daliniu „funkciniu kategorijų perkainojimu“ galima pavadinti Audingos Satkūnaitės straipsnį „Nuo skaitytojų nuslėptos aistros, arba tikrieji „Priešaušrio vieškeliai“, kuriame keliamas antrojo tomo autentiškumo klausimas. Satkūnaitė sako: „Nežinia, ar autoriniame mašinraštyje tūnantis romanas geresnis – kas gi tai gali nuspręsti. Tačiau nepaneigiama, kad jis – gerokai kitoks“ (*S a t k ū n a i t ė* 2008, 173). Romanas iš tiesų leidžia kelti klausimą: kas yra autorius? Juk antrasis tomas – tai redaktorių tekstas, nors knygos viršelyje ir parašyta Bronius Radzevičius. Susiduriame su paratekstu, leidžiančiu užrašyti autoriaus vardą, su Genette'o įvardyta situacija, kai „kartu su antrašte autoriaus vardas yra išsklaidytas epiteksto dėka reklamose, brošiūrose, kataloguose, straipsniuose, interviu, pokalbiuose, žinutėse, paskalose“ (*G e n e t t e* 1997, 38). Antrasis romano tomas yra susijęs su epitekstu: su tais mašinraščio puslapiais, kuriuos Radzevičius parašė, ir su žmonos atsiminimais, kurių vienas baigiamas taip: „<...> kai herojui reikia mirti, miršta ir pats autorius...“ (*R a d z e v i č i e n ė* 1999, 75). Bronius Radzevičius – tai Juozas Daukintis, Daukintis – tai Radzevičius, nors tai nėra *nonfiction* romanas. Autoriaus vardą antrajame tome leidžia užrašyti tik epitekstas. Tačiau žvelgiant iš „*autorinės funkcijos*“ pozicijų mus domina, kaip diskursas priskiriamas tam tikram individui. Šiuo atveju svarbiausia yra autoriaus vardas, kiti jo kūriniai, literatūros kritikų ir istorikų skirstymai. „Funkcinis kategorijų perkainojimas“ parodytų, kad aptartų lietuvių kūrėjų atveju kintantis autoriaus vertinimas keičia ir jo vardą.

Vardas ar autorius? Kitą autoriaus ir vardo santykį atskleidžia situacija, kai (ne)tiesiogiai aktualizuojamas vardas. Autorius jau yra gerai žinomas iš ankstesnių kūrinių, gyvenimo faktų, todėl jo identifikacija siejama su vardu. Dažniausiai tai žinomi, garsūs autoriai, kurių vardas aprioriškai jau žymi, rinkodaros terminais kalbant, prekės kokybę. Vardo ir autoriaus santykis ypač aktualus kūrinių verčiant. Turimi omenyje ne grožinės literatūros vertimai, bet filosofiniai, kultūrologiniai tekstai, kuriuose ypač svarbus autorius. Vieną iš tokių atvejų rodytų neseniai išleista dviejų filosofų Algio Mickūno ir Arvydo Šliogerio knyga *Filosofijos likimas* (2009). Kas

¹³ Žr. Viktorija Daujotytė, „Galima ir negalima literatūros istorija“, *Lituanistika XXI amžiaus išvakarėse: tyrinėjimų prioritetai, metodai ir naujovės*, Vilnius, 1997, p. 10–17; Bronius Prėskienis, *Probleminiai literatūros mokslo aspektai*, Šiauliai: Saulės delta, 2000, p. 36.

yra šios knygos autorius? Priekinis viršelis rodytų, kad du autoriai: Šliogeris ir Mickūnas. Naglis Kardelis knygos pratarinėje sako: „Knygos autoriai – du išskiliausi lietuvių mąstytojai, Algis Mickūnas, parašęs pirmąjį *Filosofijos likimo* tekstą, pavadintą *Filosofijos pradžia*, <...> ir Arvydas Šliogeris, antrajame knygos tekste *Filosofijos sugrįžimas* dėstantis savąją filosofijos atgimimo viziją“ (Kardelis 2009, 7). Toliau Kardelis paraleliai vartoja sąvokas „autoriai“, „autorius“, pastebėdamas, kad tai kolektyvinė filosofinė monografija, sudaryta iš dviejų studijų, kurių kiekvieną galima skaityti kaip autonomišką filosofinį veikalą. Čia atsiranda įdomus aspektas – Mickūno tekstas yra išverstas Arvydo Šliogerio. Kas yra autorius: Mickūnas ar Šliogeris? Grožinės literatūros vertimo atveju šis klausimas nebūtų aktualus, nors ir tada, kaip sako Paulis Ricoeuras, „<...> vyksta tam tikras išgelbėjimas ir tam tikras susitaikymas su praradimu“ (Ricoeur 2008, 409). Kieno tekstus skaitome *Filosofijos likime*? Šliogerio ar Mickūno? Kurio autoriaus mąstymus pasiekia? Pagaliau kurios knygos autorius yra Mickūnas: *Filosofijos likimo*? ar „*The Fate of Philosophy: The Beginning of Philosophy*“ (2008), t. y. knygos, iš kurios vertė Šliogeris (Mickūnas, Šliogeris 2009, 296). Pirminis šaltinis, kurio man nepavyko rasti, galbūt atsakytų į kai kuriuos klausimus. O gal tai ir bus ta knyga, „<...> kuri jau išversta į anglų kalbą ir bus išleista taip pat ir Jungtinėse Amerikos Valstijose“ (Kardelis 2009, 11). Tokiu atveju Mickūno ir Šliogerio vardai reprezentuos „<...> lietuvių filosofiją ne tik pačioje Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje“ (Ibid.). Ieškodami autoriaus, pastebime teorinį, metodologinį filosofijos apmąstymą (Mickūnas) ir kritinį bei savirefleksinį žvilgsnį (Šliogeris). „*Autorinės funkcijos*“ atveju patvirtinama, kad pastaroji „<...> nenurodo tik į realų asmenį, nes ji vienu metu gali sąlygoti keletą ‘aš’, keletą subjektų – pozicijas, kurios gali būti užimtos skirtingų klasių asmenybių“ (Foucault 2000, 216). *Filosofijos likimas* bylotų, kad prioritetas teikiamas vardui, o ne autoriui. Kita vertus, galima išvelgti ir dvi „*autorinės funkcijas*“, kurias rodytų vardai ir pavardės knygos viršelyje, beje, atskiriami vertikaliu brūkšniu.

Autorius ar autoriai: vardas ar vardai? Vienas sudėtingiausių autoriaus ir vardo santykių būtų tas, kai mąstydami apie vieną kūrinį galvojame apie du autorius. Kitaip sakant, nemažai klausimų inspiruoja atvejis, kai vieną kūrinį parašo ir pasirašo du autoriai. Broliai Edmondas ir Julesas de Goncourt'ai ar Petras ir Povilas Dirgėlos būtų klasikiniai pavyzdžiai. Kas yra romanų *Žermini Laserte* (1865) ar *Šalavijų kalno* (1977) autorius? Turime vieną atsakymą: autoriai. Tai *realūs autoriai*, tikriniai vardai. Kadangi autorystė yra bendra, negalima kelti autentiškumo klausimo. Tai daryti įmanoma tada, kai skaitome Edmondo Goncourt'o *Brolius Zemgano* (1879) ar Petro Dirgėlos *Anciliaus ežerą* (1991). Šiais atvejais nesunkiai galima identifikuoti ir autorius, ir jų vardus. Postmodernistinėje literatūroje tai daryti kai kada yra gana sunku. Antai Rusijoje buvo išleista knyga Antonas Čechovas. *Žuvėdra*. Borisas Akuninas. *Žuvėdra* (2001). Knygą sudaro du kūriniai: Čechovo *Žuvėdra* (keturių veiksmų komedija); Akunino (Grigorijaus Čchartišvili slapyvardis) *Žuvėdra* (dviejų veiksmų komedija). Priekiniame viršelyje¹⁴ randame

¹⁴ Pasakyti, kuris viršelis yra priekinis, o kuris galinis, yra sunku. Tai priklauso nuo to, kaip skaitytojas laiko knygą.

užrašą Čechovo *Žuvėdra* ir paskutinį jos sakinį: „Išveskite iš čia kur nors Iriną Nikolajevną. Reikalas tas, kad Konstantinas Gavrilovičius nusišovė....“ (Чехов, Акунин 2001, priekinis viršelis). Atvertę galinį viršelį randame Akunino *Žuvėdrą* ir sakinį, kurį pirmojo veiksmo viduryje ištaria Dornas: „Konstantinas Gavrilovičius miręs. Tiktai jis nenusišovė. Jį nužudė...“ (Ibid., galinis viršelis). Taigi vienoje knygoje – dvi skirtingos knygos, du autoriai ir du vardai. Pavadinimas tas pats – *Žuvėdra*, o autoriai skirtingi: Čechovas ir Akuninas. Pastarojo dramoje veikia pagrindiniai Čechovo komedijos veikėjai, turintys tuos pačius vardus, bet šiek tiek kitaip charakterizuojami. Akuninas visiems personažams prirašo metus, keičia kai kurias detales (Treplevas tampa rašytoju), o tai daro atsizvelgdamas į Čechovo kūrinio pabaigą. Taip Irina Nikolajevna Arkadina pristatoma kaip „45 metų, pagal velionį vyrą Trepleva, žymi aktorė“ (Ibid., 6). „Veiksmas vyksta Sorino sodyboje rudens vakarą“, – sakoma Akunino pjesėje (Ibid.). Visi nežymūs pakeitimai rodytų, kad šiuolaikinis rašytojas akcentuoja laiką, intertekstualumą, metaliteratūriškumą ir eksperimentavimą dramos žanru. Kūrinį sudaro du veiksmai, iš kurių pirmasis realistinio stiliaus, o antrąjį sudaro aštuoni dubliai. Kiekvienas iš jų – tai aštuonios Gavrilovičiaus nužudymo versijos. Kuri iš jų įtikinamiausia, paliekama spręsti skaitytojui. Taip kinematografiškai Akuninas kuria detektyvinį Čechovo *Žuvėdros* tęsinį¹⁵. Jį užbaigtų Dorno žodžiai: „Aš atkeršijau už tave, vargše žuvėdra!“ (Ibid., nenumeruotas puslapis). Tačiau Akuninas žaidžia postmodernistinį metaliteratūrinį žaidimą. Tekstas bylotų, jog šiuolaikinis rašytojas sukuria dar vieną *Žuvėdros* variantą, susidedantį iš Čechovo ir Akunino *Žuvėdrų*. Tai vienas ir vientisas tekstas, kurį kuria tie patys personažai, vieta, vietomis sukeistos pabaigos, iliustracijos. Kas yra tokios *Žuvėdros* autorius? Tai nuspėti paliekama skaitytojui, kuris yra „<...> erdvė, kurioje visos citatos, sukuriančios rašymą, yra užrašytos be jokios jų prarastos būties“ (Barthe 2001, 189).

Baigiamieji pastebėjimai. Taigi „autoriaus sąvokos istorija yra terminologinio daugiareikšmiškumo ir konkuruojančių sąvokų istorija, o šios lemia ir autoriaus sąvokos reikšmės apimtį“ (Bamer 2000, 29). Tą patį galima pasakyti ir apie vardą, dažniausiai priklausantį nuo autoriaus sampratos. Apmąstydami abu šiuos diskursus susiduriame su Šliogerio akcentuojama pavojingiausia Tiesos iliuzija. Šios pastabos kaip tik ir atskleidžia autoriaus, vardo ir jų refleksijos iliuziškumą. Pirmoji iliuzija ta, kad autorius – tai teorinis konstruktas, gravituojantis tarp autoriinių ir tekstinių pozicijų. Antroji iliuzija – autorius ir vardas yra dažnai sutapatinami diskursai, o tai darant siekiama išsaugoti vardą. Trečioji iliuzija – „funkcinis

¹⁵ Toks tęsinų rašymas ir metaliteratūrinis žaidimas vardais ir kūriniais nėra ypatinga naujovė. Pavyzdžiui, Elaine Feinstein parašė *Ledi Čaterli išpažintį* (1995), tačiau ji tik panaudojo Davido Herberto Lawrence'o romano *Ledi Čaterli meilužis* (1928) personažus ir siužetines linijas. Kad šiandien tai galima padaryti tik po *realaus autoriaus* mirties, rodytų Jerome'o Davido Salingerio romano *Rugiuose prie bedugnės* (1951) istorija. Johnas Davidas California (Fredriko Coltingo slapyvardis) išleido Salingerio romano tęsinį: „Po 60-ies metų: brendant per rugius“ (2009). Salingeris padavė ieškinį teismui dėl plagijavimo, autoriaus teisių pažeidimo.

kategorijų perkainojimas“ dažniausiai susijęs su vardu, o ne su autoriumi. Ketvirtoji iliuzija – autorius ir vardas šiandien tėra diskursai, egzistuojantys tik skaitytojo dėka.

Šaltiniai ir literatūra

- B a c h t i n 2002 – Michail Bachtin, *Autorius ir herojus*, sudarė ir iš rusų kalbos vertė Darius Kovzan, Vilnius: Aidai.
- B a l z a k a s 1994 – Onore de Balzakas, *Trylikos istorija: romanai*, vertė A. Merkytė ir R. Ramunienė, fotografuotinis leidimas, Vilnius: Viltis.
- B a r t a s 1991 – Rolanas Bartas, *Teksto malonumas* (sudarytoja, įvado ir paaiškinimų autorė Galina Baužytė-Čepinskienė), Vilnius: Vaga.
- B a r t h e s 2001 – Roland Barthes, „The Death of the Author“, *Modern Literary Theory: A Reader*, Fourth Edition, Edited by Philip Rice and Patricia Waugh, Hodder Arnold.
- B ä u m e r 2000 – Rolf Bäumler, „Autorius“, *Pagrindinės moderniosios literatūros sąvokos*, sudarytojai Dieter Borchmeyer, Viktor Žmegač, iš vokiečių kalbos vertė Rita Tūtlytė, Agnė Rudėnienė, Zofija Stanevičienė, Vilnius: Tyto alba, 29–34.
- B u č i ū t ė 2007 – Diana Bučiūtė, „Slapyvardžio byla“, *Šiaurės Atėnai*, 2007-12-22, 48 (874), 2.
- B u r k e 1992 – Peter Burke, *Renesansas*, iš anglų kalbos vertė Laurynas Katkus, Vilnius: Atviros Lietuvos Fondas.
- D L K Ž 2000 – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, IV leidimas, redaktorių kolegija: Stasys Keinys (vyr. red.)... [et al.], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- E c o 1997 – Umberto Eco, *Menas ir grožis viduramžių estetikoje*, iš italų kalbos vertė Jonas Vilimas, Vilnius: Baltos lankos.
- E l i o t a s 1989 – Tomas Sternas Eliotas, „Tradicija ir individualus talentas“, *Poetika ir literatūros estetika: literatūros mokslas Vakarų Europoje nuo XIX iki XX amžiaus vidurio*, sudarė Vanda Zaborskaitė, t. 2, Vilnius: Vaga, 257–265.
- F o u c a u l t 1998 – Michel Foucault, *Diskurso tvarka*, iš prancūzų kalbos vertė Marius Daškus, Vilnius: Baltos lankos.
- F o u c a u l t 2000 – Michel Foucault, „What is an Author?“, Idem, *Aesthetics, Method, and Epistemology*, Volume Two, edited by James D. Faubion, Translated by Robert Hurley and others, Penguin books, 205–222.
- G e n e t t e 1997 – Gérard Genette, *Paratexts: thresholds of interpretation*, Translated by Jane E. Lewin, Cambridge: Cambridge University Press.
- K a r d e l i s 2009 – Naglis Kardelis, „Pratarmė“, Algis Mickūnas, Arvydas Šliogeris, *Filosofijos likimas*, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 7–11.
- L a F a y e t t e 1998 – Madame de La Fayette, *Princesė de Klev*, iš prancūzų kalbos vertė Pranas Bieliauskas, Vilnius: Baltos lankos.
- L L E 2001 – *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- M i c k ū n a s, Š l i o g e r i s 2009 – Algis Mickūnas, Arvydas Šliogeris, *Filosofijos likimas*, Vilnius: Baltų lankų leidyba.
- P l a t o n a s 1996 – Platonas, *Kratilas*, graikišką tekstą parengė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mantas Adomėnas, Vilnius: Aidai, ALK.
- R a d z e v i č i e n ė 1999 – Genė Radzevičienė, *Buvusiojo laiko vieškeliais...* [et al.], sudarė ir parengė Juozas Kundrotas, Kaunas: Varpas.

- R i c o e u r 2008 – Paul Ricoeur, „Vertimo iššūkis ir džiaugsmas“, *Naujasis židinys-Aidai*, Nr. 9–10, 409–412.
- S a h l i n s 2003 – Marshall Sahlins, *Istorijos salos*, iš anglų kalbos vertė Saulius Repečka, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- S a s a k i 2005 – Joh Sasaki, „Kas yra autorius?“, *Šiaurės Atėnai*, 2005 X 27, Nr. 32 (762), 3.
- S a t k ū n a i t ė 2008 – Audinga Satkūnaitė, „Nuo skaitytojų nuslėptos aistros, arba tikrieji „Priešaušrio vieškeliai“, *Naujasis židinys-Aidai*, Nr. 4–5, 165–173.
- Š l e g e l i s 1978 – Augustas Vilhelmas Šlegelis, „Apie dramos meną ir literatūrą“, *Poetika ir literatūros estetika: nuo Aristotelio iki Hegelio*, sudarė ir įvadą parašė Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Vaga, 256–265.
- T e r e š k i n a s 2001 – Artūras Tereškinas, „Tautos kūnas ir kūno tauta: keletas falologizmų apie Maironio poeziją“, *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 79–92.
- И н г а р д е н 1962 – Роман Ингарден, *Исследования по эстетике*, перевод с польского А. Ермилова и Б. Федорова, Москва: Издательство иностранной литературы.
- П 2001 – *Постмодернизм*: энциклопедия, составители и научные редакторы А. А. Грицанов, М. А. Можейко, Минск: Интерпрессервис: Книжный Дом.
- Ч е х о в, А к у н и н 2001 – Антон Чехов, Борис Акунин, *Чайка. Чайка*. Санкт-Петербург: Нева; Москва: ОЛМА-Пресс.
- Э к о 2002 – Умберто Эко, *Шесть прогулок в литературных лесах*, перевод с английского Александры Глебовской, Санкт-Петербург: Симпозиум.

Nerijus Brazauskas

Autorius ir vardas: keli teoriniai ir interpretaciniai pastebėjimai

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *autorius, vardas, paratekstas, reikšmė, literatūra, filosofija, kultūra.*

Straipsnyje aptariamos įvairios žodžio *autorius* reikšmės, analizuojamos galimos sąsajos tarp autoriaus ir vardo. Išskiriamos šešios *autoriaus* reikšmės: 1) *realus autorius*; 2) *autorius kaip kūrybinio akto subjektas*; 3) *fiktyvus autorius*; 4) *miręs autorius*; 5) *autorius kaip autorinė funkcija*; 6) *virtualus autorius*. Šios reikšmės apibūdinamos remiantis R. Ingardeno, M. Bachtino, R. Barthes'o, M. Foucault koncepcijomis. Jų ir G. Genette'o parateksto teorijos pagrindu analizuojami įvairūs autoriaus ir vardo santykiai: kai prioritetas teikiamas autoriui (Maironio ir Radzevičiaus atvejai); vardui (Algio Mickūno, Arvydo Šliogerio *Filosofijos gimimas*); kai metaliteratūriškai žaidžiama ir autoriumi, ir vardu (Antono Čehovo *Žuvėdra*, Boriso Akunino *Žuvėdra*). Šių diskursų analizė rodo, kad autorius – tai teorinis konstruktas, gravituojantis tarp autoriaus ir teksto pozicijų; kad „funkcinis kategorijų perkainojimas“ dažniausiai susijęs su vardu, o ne su autoriumi; kad autorius ir vardas šiandien tėra diskursai, egzistuojantys tik skaitytojo dėka.

Nerijus Brazauskas

The Author and the Name: a Few Theoretical and Interpretative Remarks

S u m m a r y

Keywords: *author, name, paratext, meaning, literature, philosophy, culture.*

The article deals with various author's meanings, possible links between the author and the name are analysed. Six author's meanings are singled out: 1) a *real author*; 2) an *author as a subject of a creative act*; 3) a *fictional author*; 4) a *dead author*; 5) an *author as an author function*; 6) a *virtual author*. These meanings are defined on the base of conceptions by R. Ingarden, M. Bakhtin, R. Barthes, M. Foucault. On the ground of their and G. Genette's theory of paratext, various relations between the author and the name are analysed (when the priority is given to the author (the cases of Maironis and Radzevičius); the name (*The Birth of Philosophy* by Algis Mickūnas, Arvydas Šliogeris); when there is a meta-literary play with both the author and the name (*The Seagull* by Anton Chekhov, *The Seagull* by Boris Akunin). An analysis of these discourses suggests that the author is a theoretical construct gravitating between authorial and textual positions; that "functional re-evaluation of categories" is usually related with the name and not with the author; that today the author and the name are just discourses existing thanks to the reader.

N e r i j u s B R A Z A U S K A S
Literatūros istorijos ir teorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[neribraz@takas.lt]